

УДК 342.9:325.11

М.П. Кобець,
здобувач ДНДІ МВС України

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто шляхи підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Сформульовані причини низької ефективності державної політики у сфері забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Визначені основні напрями підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Надані пропозиції вдосконалення адміністративно-правового забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, реалізація прав, адміністративно-правове забезпечення прав, гарантії забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб.

В статье рассмотрены пути повышения эффективности административно-правового обеспечения прав внутренне перемещенных лиц в Украине. Сформулированы причины низкой эффективности административно-правового обеспечения прав внутренне перемещенных лиц. Определены основные направления повышения эффективности административно-правового обеспечения прав внутренне перемещенных лиц. Даны предложения усовершенствования административно-правового обеспечения прав внутренне перемещенных лиц в Украине.

Ключевые слова: внутренне перемещенные лица, реализация прав, административно-правовое обеспечение прав, гарантии обеспечения прав внутренне перемещенных лиц.

Paper discusses ways for the improvement of an administrative and legal protection of rights of IDPs in Ukraine. Several causes of low efficiency of state policy on the rights of internally displaced persons in Ukraine are formulated. The basic directions of administrative efficiency and legal protection of rights of IDPs are defined. Several suggestions for the improvement of administrative-legal protection of rights of IDPs in Ukraine are given.

Keywords: internally displaced persons' rights, administrative and legal support rights, guarantees of the rights of internally displaced persons.

Недосконалість правового статусу внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) в Україні та недоліки адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод цих осіб призводять не лише до порушення їх конституційних прав і свобод, а й до зниження авторитету органів державної влади, що є особливо небезпечним в умовах соціального напруження в суспільстві. Причини низької ефективності державної політики в зазначеній сфері пов'язані з комплексом економічних та правових проблем, однією з яких є недосконалість адміністративно-правового механізму забезпечення прав ВПО.

Ці питання недостатньо висвітлені в сучасному адміністративному праві, хоча викликають не лише теоретичний інтерес, а й мають практичне значення.

Зволікання з вирішенням нагальних, у першу чергу, соціальних проблем ВПО, з надією на їх розв'язання шляхом повернення на попереднє місце проживання може призвести лише до погіршення становища, виникнення напруги в стосунках між ВПО та корінним населенням місць перебування, використання обопільного невдоволення силами, спрямованими на подальшу дестабілізацію ситуації в країні. Тому пошук найбільш ефективних шляхів забезпечення прав та свобод ВПО видається нам актуальним та має забезпечити напрацювання і впровадження ефективних довготривалих рішень.

Мета статті – розглянути шляхи підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення прав ВПО в Україні; визначити основні напрями підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення прав ВПО; надати пропозиції вдосконалення адміністративно-правового забезпечення прав ВПО в Україні.

Конституція України гарантує захист прав і свобод своїх громадян як у державі, так і за її межами, за будь-яких зовнішньополітичних, соціально-економічних або інших обставин, незалежно від місця проживання громадян. Але обставини, що змусили громадян до внутрішнього переміщення, продемонстрували слабку систему адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян, які зазнали вимушеного переміщення, а також відсутність ресурсів, необхідних для задоволення їх потреб. Невирішеність проблем ВПО впливають не тільки на якість їх життя, а й на стан соціально-економічного розвитку країни в цілому. Одним із основних завдань права є обслуговування суспільних відносин, коли правова норма базується на досягнутому рівні соціального розвитку.

На думку Ю.І. Матвеевої, негативні наслідки для суспільства має як запізнiла фіксація у праві сформованих суспільних відносин, так і “забігання наперед”, передчасна фіксація мовою юридичних норм неназрілих можливостей [1, с. 31]. Наскільки правильно правові норми відображають вимоги життя, реальний стан речей, сприяють дальшому розвитку фактичних суспільних відносин, закріплюють саме ті відносини, які мають бути закріплені, соціально зумовлені, настільки й законодавство є соціально ефективним [1, с. 11].

Процес правового впливу починається з визначення мети та закінчується досягненням певного результату. Цілі, передбачені законодавством, можуть бути реалізованими або нереалізованими, що дає підставу стверджувати про ефективність або неефективність правового регулювання. Термін “ефективність” походить від латинського слова *effectus*, що означає “ефект”, “результат, наслідок певних причин, заходів, дій” [2, с. 145]. Виходячи з визначення, ефективним є те, що надає найбільший ефект, тобто результат максимально наближує до мети.

Застосовуючи викладені визначення до процесу забезпечення прав ВПО в Україні, можна дійти висновку, що нині в Україні відсутнє системне вирішення проблем ВПО. Неефективний підхід до вирішення питань забезпечення прав ВПО в Україні виявив ряд проблем, які потребують невідкладного вирішення, а саме:

недостатній рівень теоретичних розробок правового статусу ВПО;

відсутність комплексної політики щодо ВПО та підрахунків фінансового аспекту інтеграції цих осіб;

відсутність координації діяльності органів виконавчої влади щодо забезпечення дотримання їх прав і свобод;

нестабільність правової бази, що визначає правовий статус та регулює діяльність органів з питань забезпечення прав і свобод цих осіб;

неефективність роботи єдиної інформаційної бази даних про ВПО, передбаченої Законом України від 20.10.2014 № 1706-VII “Про забезпечення прав і свобод

внутрішньо переміщених осіб” [3] (далі – Закон), недостатність взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і свобод ВПО, а також недосконалість системи обміну інформацією щодо проблем ВПО між центральними та місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Основним найбільш ефективним напрямом вирішення питань ВПО в Україні, який відповідатиме пріоритетам державної політики, визначеним у законах України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”, “Про основи національної безпеки України”, Стратегії національної безпеки України, Національній стратегії у сфері прав людини, Стратегії сталого розвитку “Україна–2020”, у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України та в Законі, на нашу думку, є створення системи реагування держави на проблеми, викликані проведенням АТО, окупацією, масштабним переміщенням громадян України, інших осіб як всередині країни, так і за її межами [4; 5; 6; 3]. Існуючі зараз інституції, які мають займатися проблемами Криму, відродженням Донбасу, вирішенням соціальних проблем ВПО, діють неузгоджено, фрагментарно і, як наслідок, неефективно. Наприклад, дані про кількість ВПО обліковані Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Мінсоцполітики, міжнародними інституціями різняться майже на 30 %. Кожний державний орган, міжнародна чи громадська організації обліковує ВПО за своїми оригінальними програмами та методиками. Служба безпеки України видає електронні перепустки для перетину лінії розмежування, Державна прикордонна служба веде облік осіб, що фактично цю лінію перетнули. Усі ці дані кардинально різняться і вказують на некоординованість дій як державних так і не державних органів із питань навіть обліку ВПО, не беручи до уваги забезпечення їх прав чи першочергових потреб. Об’єднавши таку інформацію до єдиної бази даних, не витрачаючи великих коштів, можна отримати вичерпну інформацію про таких осіб. Концентрація інформації про близько 4 % населення України, яке зазнало вимушено внутрішньо переміщення, дозволить забезпечити й захист персональних даних цих осіб, уникнути можливості зловживання таким даними у виборчому процесі, шахрайства [7]. Ураховуючи важливість такої інформації для державної безпеки України, є необхідність створити саме Державний реєстр внутрішньо переміщених осіб, під егідою Міністерства юстиції України.

Знання кількості та потреб ВПО дозволить спланувати витрати на їх першочергові потреби та подальше фінансування, спростить процедуру верифікації ВПО, яка, на нашу думку, має здійснюватися відразу, при прийнятті рішення про надання спеціального адміністративно-правового статусу, дасть можливість прозоро відслідковувати надання державної підтримки.

Проблеми координації дій органів, які займаються ВПО, все більше накопичуються, і незважаючи на створення Міністерства з питань окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, не дозволяють ефективно вирішувати завдання з розв’язання проблем ВПО [8, с. 398].

Отже, в Україні тривалий час не існувало єдиного координаційного урядового органу, як і не був визначений член Уряду, які забезпечували б належний рівень координації, вивчали б ситуацію і планували державні програми щодо ВПО. Створення профільного Міністерства з питань тимчасово окупованих територій і ВПО, хоч із запізненням, що знижує ефективність його роботи, сприяло інституційному забезпеченню прав ВПО.

На нашу думку, та спираючись на завдання, викладені в Положенні про Міністерство з питань тимчасово окупованих територій і ВПО, це міністерство, мало, в першу чергу, сконцентрувати свої зусилля та скоординувати діяльність

інших державних органів, задіяних у цій сфері, на розробку державної політики, створення концептуальних засад та вироблення довгострокових рішень із питань забезпечення прав ВПО, інтеграції їх до приймаючих громад, створенням конкретних державних програм, пов'язаних із житлом, працевлаштуванням, соціальним забезпеченням тощо [9]. Адже в Україні багато питань, пов'язаних з інтеграцією ВПО до повноцінного життя, і досі залишаються не вирішеними. ВПО в багатьох випадках не можуть ані отримати доступне соціальне житло, ані влаштуватися на роботу. Велика кількість ВПО, які прибувають на територію, це пенсіонери, які отримують пенсії у розмірах, що не перевищують прожиткового мінімуму для працездатних осіб, працездатні громадяни, які до моменту працевлаштування не мають матеріальної підтримки, інваліди, діти. Саме зазначені категорії населення потребують підвищеної уваги з боку владних структур, органів місцевого самоврядування. Водночас левова частка програм з допомоги переміщеним особам лежить на волонтерських, міжнародних, благодійних організаціях та окремих громадянах, які, на відміну від державних органів, не мають жодного доступу ані до державного, ані до місцевих бюджетів. На нашу думку, питання ВПО має бути одним із пріоритетів державної влади й чіткого плану дій не лише на сьогодні, а й на наступні роки. Реалізація термінових заходів і приватних ініціатив не має необхідного потенціалу для комплексної підтримки в середньостроковій перспективі ВПО. Водночас світовий досвід свідчить про те, що коли до цих питань ставитися байдуже, вони можуть безконтрольно й спонтанно еволюціонувати, деструктивно впливаючи на соціальну та економічну інфраструктури, політичне й культурне життя країни, а, враховуючи продовження ескалації ситуації в місцях, звідки було здійснено переміщення, й нести загрозу національній безпеці країни.

Нині влада здійснює пошук рішень у площині стратегії реінтеграції і Криму, і тимчасово непідконтрольних територій Донбасу в Україну. Безумовно, з одного боку, вирішення питань ВПО з Криму і Донбасу має здійснюватися однаково, а з другого – абсолютно по-різному. Держава зобов'язана чітко окреслити позицію стосовно окупованих і непідконтрольних територій, а також людей, котрі залишилися там. У чинний закон про засади внутрішньої і зовнішньої політики досі не внесені зміни щодо ситуації, що склалася в країні. Тобто засад політики стосовно окупованих, непідконтрольних, а також територій, які перебувають у зоні проведення АТО, в законі немає. Тому слід вибирати оптимальні методи й підходи, здатні вирішити поставлені на обох напрямках завдання.

Дослідження показало, що на сьогодні ситуація вимагає вирішення проблеми щодо ролі і компетенції державних органів у процесі забезпечення прав і свобод ВПО шляхом розробки відповідних нормативно-правових документів. Вони мають забезпечувати чіткий розподіл компетенції, повноважень і функцій між органами. Нормативно-правове регулювання не може бути старим, консервативним, воно має відповідати вимогам сьогодення. Необхідним вбачається внесення ряду змін і доповнень до чинного законодавства України. Потребують удосконалення організаційно-функціональне, організаційно-структурне та нормативно-правове забезпечення діяльності суб'єктів забезпечення прав і свобод ВПО. Неузгодженість порядку співпраці між ними при прийнятті рішень; відсутність механізму реалізації прав ВПО; відсутність подекуди знань та досвіду роботи працівників – все це перешкоджає та створює чимало перешкод для ефективного виконання покладених завдань на державні органи з питань забезпечення прав ВПО.

Важливим для забезпечення прав та законних інтересів ВПО є розробка заходів, які були б ефективними та своєчасними. Тому для визначення чіткого переліку напрямів забезпечення державної підтримки осіб, які зазнали виму-

шеного внутрішнього переміщення, зазначаємо три етапи державної підтримки ВПО.

Перший етап (до 10 днів) – з моменту переміщення до розміщення в місцях проживання – містить: допомогу в переміщенні, розміщення в тимчасових місцях проживання, забезпечення гарячим харчуванням, надання невідкладної медичної, психологічної, правової допомоги, допомогу в пошуку родичів, ідентифікацію вимушено внутрішньо переміщених осіб.

Другий етап (до 6 місяців) – розміщення в місцях проживання – містить: допомогу в переміщенні до місць проживання, допомогу в оформленні статусу внутрішньо переміщеної особи, забезпечення невідкладною медичною допомогою, психологічною допомогою, правовою допомогою, соціальною допомогою, забезпечення соціальними виплатами, допомогу у працевлаштуванні, допомогу в реалізації права на освіту.

Третій етап (до 2 років) – ВПО за власним бажанням протягом року (або двох) після переміщення вирішує чи планує повернення до місця колишнього проживання, чи має намір постійно проживати за місцем переміщення. Залежно від намірів ВПО держава сприяє забезпеченню її прав:

1) якщо ВПО планує повернення до колишнього місця проживання: надається право безоплатного проживання (з оплатою комунальних послуг) у місцях тимчасового проживання для ВПО наданих органами місцевого самоврядування; забезпечення соціальними виплатами; забезпечення невідкладною медичною допомогою, психологічною, правовою, соціальною допомогою; допомога у працевлаштуванні, реалізації права на освіту; забезпечення іншими правами, гарантованими Законом [3]; сприяння в поверненні до місць колишнього проживання після припинення підстав, що викликали внутрішнє переміщення, та отриманні компенсаційних виплат на відновлення житла;

2) якщо ВПО має намір постійно проживати за місцем переміщення: отримує одноразову виплату на вирішення житлових питань або житло для постійного проживання; може забезпечуватись іншими правами, гарантованими Законом [3], але не отримує соціальної допомоги як ВПО; не отримує компенсаційних виплат на відновлення житла після припинення підстав, що викликали внутрішнє переміщення [10].

Нині в Україні система органів, які прямо чи опосередковано наділені повноваженнями з питань забезпечення прав і свобод ВПО або беруть в ньому участь, налічує велику кількість державних органів та органів місцевого самоврядування. Тобто спостерігається значне розосередження повноважень між різними органами виконавчої влади щодо забезпечення прав ВПО. Згідно із Законом суб'єктами з питань забезпечення прав і свобод ВПО є: Кабінет Міністрів України; центральні органи виконавчої влади; місцеві органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування. Крім того, до суб'єктів з питань забезпечення прав і свобод ВПО належать ВРУ, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України [3]. Усі з перелічених суб'єктів цю функцію виконують паралельно зі своїми основними. У структурі деяких із зазначених державних органів навіть відсутні структурні підрозділи, які займаються проблемами ВПО. На основні виклики, що виявляються в існуванні проблем розміщення, працевлаштування, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, зростанні навантаження на локальних ринках праці, доступу до освіти, культурної та соціальної реінтеграції ВПО тощо, державні органи не завжди здатні приймати необхідні оперативні та правильні рішення. Системне вирішення проблем ВПО означає, що політика щодо ВПО має бути достатньо ефективною і досягнути кінцевої мети, а саме зникнення потреби в додатковому захисті для ВПО.

Причинами відсутності системності вирішення проблем ВПО можна назвати: відсутність комплексної політики щодо ВПО та підрахунків щодо фінансового аспекту інтеграції цих осіб; недоліки правового, організаційного та економічного характеру в забезпеченні прав і свобод ВПО; продовження військового конфлікту, що не дає змоги повноцінно забезпечити умови для безпечного повернення та реінтеграції ВПО.

Констатуємо, що попри те, що п. 3 ч. 1 ст. 10 Закону розробка політичних рішень та політичних програм, які мають розв'язати проблеми ВПО, покладена на Кабінет Міністрів України (передбачено, що у разі настання обставин, зазначених у ст. 1, які спричинили масове (більше 100 тисяч осіб) переміщення громадян України, або у разі продовження дії обставин, зазначених у ст. 1, понад 6 місяців, Кабінет Міністрів України затверджує комплексні державні цільові програми щодо підтримки та соціальної адаптації ВПО із визначенням джерел та обсягів фінансування, контролює їх виконання), програмні документи були прийняті лише в кінці 2015 року, коли проблема ВПО існувала вже майже два роки. Комплексна державна програма щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року за № 1094 [11]; План дій щодо реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р, й нині не забезпечені державним фінансуванням [5]. Навіть Програма діяльності Уряду, яку відповідно до Конституції України Кабінет Міністрів України розробляє на строк своїх повноважень, не передбачає конкретних заходів із забезпечення прав та свобод ВПО, а лише визначає зміни в соціальній сфері, що передбачають соціальний захист, працевлаштування та реінтеграцію ВПО.

Підсумовуючи викладене, зазначаємо, що в Україні з питань забезпечення прав і свобод ВПО у виробленні політики відсутня системність та логіка. Вона формується низкою державних органів, міжнародних організацій та волонтерських ініціатив без належної координації в рамках різних тематичних блоків, а також страждає від відсутності спільного бачення кінцевого результату цієї політики. У свою чергу, відсутність у державі програми знімає з Кабінету Міністрів України обов'язок звітувати про проведену роботу за зазначеним напрямом, а це позбавляє ВРУ, Президента й народ України як єдине джерело влади реально оцінити роботу вищого органу виконавчої влади з питань координації та контролю, а отже, і захисту прав і свобод, гідності, життя та здоров'я людини та громадянина, у тому числі ВПО.

Тому, на нашу думку, дієвими заходами для створення ефективного механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ВПО, активізації процесу організаційно-правового забезпечення їх прав і свобод, має бути формування на удосконаленій нормативно-правовій основі оптимальної системи управління суб'єктами забезпечення прав і свобод ВПО; підвищення реальної здатності кожного із суб'єктів вирішувати завдання щодо ВПО у взаємодії з іншими органами державної влади, місцевого самоврядування, недержавними, волонтерськими організаціями, громадськими об'єднаннями, громадянами тощо, із застосуванням найбільш раціональних форм та методів діяльності органів у зазначеній сфері [10].

Отже, підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб має, на нашу думку, здійснюватися з

використанням позитивного потенціалу ВПО та включати такі перспективні напрями:

формування стратегічних пріоритетів і відповідної державної політики шляхом розробки та затвердження програмних документів з питань забезпечення прав ВПО з визначенням джерел фінансування: Концепції державної підтримки внутрішньо переміщених осіб, Державної програми підтримки внутрішньо переміщених осіб;

удосконалення адміністративно-правових норм шляхом зміцнення гарантій забезпечення прав ВПО, встановлення адміністративної відповідальності за невиконання правових норм, визначених профільним законодавством та шляхом уніфікація і консолідації чинної законодавчої бази з питань ВПО, стабільності правового регулювання, повноти і внутрішньої узгодженості правових норм;

підвищення прозорості та відкритості діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування шляхом точного і деталізованого визначення повноважень органів державного управління, які пов'язані зі здійсненням прав ВПО, розгортання їх компетенційних норм, розподілу повноважень між державними органами та органами місцевого самоврядування та закріплення в профільному законі завдань, функцій та повноважень Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб; доцільно якнайшвидше доповнити Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” щодо повноважень останнього та передбачити створення абсолютно прозорих європейських механізмів освоєння коштів, які дозволяють: а) швидко залучати кошти; б) створити систему контролю за рухом коштів на всіх етапах; в) ефективно їх витратити; це міжнародно визнані процедури, розписані детально і апробовані в різних країнах;

інформаційного забезпечення прав ВПО, з урахуванням питань захисту персональних даних, шляхом створення Державного реєстру внутрішньо переміщених осіб та забезпечення доступу до нього державним органам та органам місцевого самоврядування, які опікуються питаннями ВПО;

визначення позиції держави стосовно окупованих і непідконтрольних територій, а також людей, котрі залишилися там, на її основі розроблення та внесення змін до Закону України від 01.07.2010 № 2411-VI “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” [4]. З урахуванням державної позиції та на основі зарубіжного досвіду слід розробити та затвердити закон щодо компенсації (відшкодування) вартості зруйнованого житла, механізмів нарахування та порядку надання таких компенсацій, визначення джерел фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Законодавство: проблеми ефективності / Ред. кол. В.Б. Авер'янов, В.Н. Денисов, В.Ф. Сіренко та ін. – К. : Наукова думка, 1995. – С. 13.
2. Словник іншомовних слів / уклад. : С.М. Морозова, Л.М. Шкарапута. – К. : Наукова думка, 2000. – 683 с.
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – № 1.
4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI // Голос України від 20.07.2010. – № 132.
5. Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 69.
6. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України : постанова Верховної ради України від 14 квітня 2016 року № 1099-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 18. – Ст. 208.
7. Про Рекомендації парламентських слухань на тему : “Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території

України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції” : Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2016 року № 1074-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2016. – № 18. – Ст. 203.

8. Внутрішньо переміщені особи : від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – К., 2016. – 448 с.

9. Деякі питання Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 № 376 // Урядовий кур’єр. – 2016. – № 81.

10. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні : монографія / В.О. Криволапчук, Т.О. Проценко, В.О. Рядінська та ін. ; за заг. ред. М.Г.Вербенського. – К., 2016. – 402 с.

11. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1094 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.

Отримано 10.01.2017